

SVENSKA VIGSELBÖCKER

I vigselboken antecknade prästen de par som vigdes i församlingen. Äldre vigselböcker innehåller som regel väldigt få uppgifter, oftast bara vigseldatum, namn samt vart de vigda hörde hemma.

Vigselboken är primärkälla för Vigseldatum. Har du ett par med ett vigseldatum i vigselboken och ett annat vigseldatum i husförhörslängden är det datumet i vigselboken du ska ange, självklart under förutsättning att du bekräftat att personerna i vigselboken och husförhörslängden är desamma.

Svenska kyrkböcker grupperas efter bokstäver, husförhörslängder har bokstav A, medan vigselboken har bokstav E. Den äldsta volymen för församlingen får beteckningen E:1, och nästföljande E:2 och så vidare.

Gamleby E:3	Lysnings- och vigselbok	1895	1911
Gamleby E:4	Lysnings- och vigselbok	1911	1927
Gamleby E:5	Lysnings- och vigselbok	1927	1940

Till skillnad från Dop- och dödböckerna var det som regel först i mitten av 1800-talet som vigselböckerna började bli mer detaljerade. Då börjar det dyka upp anteckningar om lysningen, födelsedatum, sidhänvisning till husförhörslängden och anteckningar om hinderslöshet, giftomannens samtycke etc.

Skedde inte vigseln i brudens hemort så skickade prästen som vigde de unga tu en vigselattest till brudens hemort så vigseln ändå blev antecknad där. Så småningom när det började förekomma borgerliga vigslar så blev även de antecknade i kyrkans vigselbok.

Gamleby vigselbok Anno 1694: "Dominica 6 Trinitatis Wiggdes Matthias Woitzikon och Pijgan Karin Andersdotter, i Starrkiärr" Den 6:e Trinitatis = 16 juli.

ÄKTENSKAPETS HISTORIA

När man tänker på bröllop är det lätt att få för sig att det är en sed som kom med kristendomen. Men faktum är att gifta sig gjorde vi i Norden långt innan vi blev kristna.

På vikingatiden var äktenskapet mer av en ekonomisk uppgörelse istället för ett bekräftande av två älskandes kärlek. Det hela gick till så att brudgummens familj skickade sändebud till brudens familj. Fick man ett positivt svar, så blev det trolovning. Samtidigt med trolovningen ingicks ekonomiska avtal mellan familjerna. Under den efterföljande festen bestämdes även när bröllopet, eller brudlaup som det kallades, skulle hållas. Dessutom gjorde man upp om storleken på brudgåvan och brudens hemgift.

Så inleddes bröllopet. Helst skulle festandet hålla på i en vecka, att ha gästabud i bara 3-4 dagar ansågs lite väl snålt tilltaget. Bröllopsnatten mellan de två skulle dock genomföras redan första natten. De åtföljdes då av vittnen som bar på ljus och facklor och som skulle bevittna akten. Man fick inte vara blyg på den tiden.

Även ordet giftermål härstammar från vikingatiden. Mål är det tal som giftomannen (brudens far) skulle hålla vid det tillfälle då han överlämnade bruden.

På vikingatiden var det även vanligt förekommande att de rikare männen tog sig flera hustrur (så kallad bihustrur). Hövdingar kunde även hålla sig med frillor, eller så kallade följekvinnor.

Men så klingade vikingatiden av och Sverige blev kristet runt 1100-talet. Nu blev mycket kring äktenskapet förändrat. Mannen skulle endast ha en kvinna, och detta gällde livet ut. Slut var det med både bihustrur och frillor. Dessutom var det näst intill omöjligt att ta ut skilsmässa, jag återkommer i ett senare avsnitt om detta. Det märkliga var att kyrkan såg inte så allvarligt på detta med otrohet, lite bikt, botgöring och en gåva till kyrkan så var saken ur världen. På sätt och vis blev ju detta en inkomstkälla för kyrkan. Men även detta skulle bli annorlunda med tiden.

Under Gustav Vasas regering påbörjades genomförandet av reformationen i Sverige, närmare bestämt vid Västerås Riksdag 1527. Gustav Vasa

blev kyrkans överhuvud istället för Påven i Rom. Detta markerar slutet på medeltiden i Sverige, och övergången till en evangelisk-luthersk svensk kyrka. Men det betydde inte att kyrkan förlorade makten över folket, tvärtom.

Man ansåg nu att äktenskapet var en sexuell relation mellan man och kvinna och enligt bibeln skulle dessa förenas i "ett kött". Sex (att ha köttsligt umgänge som det hette) utanför äktenskapet blev nu helt förbjudet.

I 1608 års kyrkoordningsförslag står det; "Så är och thett guds wilie att the som wthi Ekteskapett stadda äro, skola hålla sigh troliga och reenliga, så att the icke förkränkatt med hordom och olofligh beblandelse..."

Härads- och rådhusrätterna fick nu fullt upp under 1600-talet med att döma folk till döden för brott som hor (otrohet), blodskam (incest) samt tidelag. Som tur var mildrades som regel alltid straffet i hovrätten till böter eller kroppsstraff då det gällde horsbrott.

VEM FICK GIFTA SIG?

För det första gällde det att ha den rätta åldern inne. De tidigare medeltidslagarna hade inte några specificerade åldersgränser men det blev det ordning på i och med 1608 års kyrkoordningsförslag; "Barn och öfuermagar, som än nu icke kunna weeta huadh Ekteskapett hafuer inbära, skola presterna icke gifua samma." Övermaga är ett ålderdomligt ord för omyndig, vilket man var tills man fyllt 15 år.

Enligt 1686 års kyrkolag hade mannens ålder höjts till 21 år; "Så skal ock hvarken man eller qvinna gifta sig, förr än the äro komme till laglig och mogen ålder. Man eller qvinna må ej förr i äktenskap trada, än han hafver fyllt 21 år, och hon 15, utan Konungen pröfvar skäligt att lof thertil gifva." Kungen kunde med andra ord ge sitt medgivande till undantag från gällande lag. Detsamma gällde i 1734 års lag.

Sen var det naturligtvis viktigt att man inte heller var för nära släkt med varandra. Under första hälften av 1600-talet var det 4-männingar eller närmare släkt som inte fick gifta sig. Kungen kunde ge dispens för så nära släkt som kusiner.

1680 kom en ny kunglig förordning som gjorde att det nu bara var kusiner och närmare släkt som inte fick gifta sig, men precis som tidigare kunde kungen ge dispens för kusingifte. Det skulle dröja till 1845 innan det blev tillåtet med kusinäktenskap.

Det var inte populärt om någon ville gifta sig med en person som inte tillhörde den svenska (lutherska) kyrkan; "Giftermål med fremmande religionsförvandter måste flitigt afrådas; dock blifva de icke alldeles förbudne för hoppet om theas omvändelse till Wår lära, och när the ingås med sådane vilkor som Wåre stadgar påbjuda."

Vid denna tid var det dock helt förbjudet för någon tillhörande svenska kyrkan att gifta sig med en jude. Judar fick endast gifta sig med varandra. (Se avsnitt Borglig vigsel.)

Hade man blivit änkling eller änka så fick man inte gifta sig för snabbt efter den andras död. Man skulle sörja en tid, mannen minst ett halvår och kvinnan ett år. Anledningen till att kvinnor skulle sörja längre var för att kunna säkerställa fadersskap till eventuella barn. Fanns det barn i familjen var det även viktigt att deras arv blev utrett (avvittra barnen som det kallades), så att fars- eller morsarvet var skyddat mot eventuell ny styvförälder.

Slutligen fick ingen vigas mot sin vilja. Det står uttryckligen i 1686 års kyrkolag; "Inge må trolofvas, emot sin egen fria vilja, och vederbörandes samtycke." samt "Om någonthera af brudfolcket, af Prästen i vigseln tillspord, uppenbarligen nekar at vilja lefva i äcktenskap med then som föreställes, tå skal Prästen, til vidare besked, med vigseln innehålla."

KVINNAN VAR OMYNDIG

Under lång tid i vår historia var kvinnan omyndig, det vill säga andra tog beslut åt henne. Som ogift kvinna var det fadern i roll av giftoman som bestämde, och efter att hon gift sig var det maken. I rollen som förmyndare för sin hustru hade maken ansvaret för hennes (eventuella) inkomst och förmögenhet. Eftersom kvinnan var omyndig under äktenskapet så var det mannen ensam som var förmyndare för deras gemensamma barn.

Först om kvinnan blev änka så blev hon myndig, under förutsättning att hon inte gifte sig igen, då blev hon åter omyndig.

Enligt 1734 års lag: "Fader är sine dotters giftoman, och moder må ther til råd gifwa. Är fader död; tå är moder med skyldast fränders råd. Lefwer ej fader, eller moder; ware tå then, som fader munteliga, eller skrifteliga, eller moder med nästa fränders råd, til giftoman nämndt hafwer.". Rollen som giftoman togs med andra ord över av modern om fadern skulle avlida. Inte ens om båda föräldrarna var avlidna blev kvinnan myndig, utan då var det den frände (släkting) som blivit utsett till giftoman som bestämde.

Om nu kvinnans kärlek till den tilltänka maken var så stark att hon trotsade sina föräldrars vilja och gifte sig ändå, så kunde hon bli arvlös; "Gifter sig mö mot faders wilja, eller moders; hafwe fader, eller moder, wåld att giöra henne arflös."

I och med 1863 års förordning så blev ogifta kvinnor myndiga, men först vid 25 års ålder. 1884 sänktes åldern till 21 år, men gifte hon sig blev hon åter omyndig. Först 1921 blev kvinnor myndiga vid 21 års ålder även som gift.

Enligt gammal tro kunde man ta reda på hur många år man skulle få gå ogift. Man hängde då en vigselring på ett hårstrå och höll det i mitten av ett vattenglas med lite vatten på botten av glaset. Efter en stund kom ringen i svängning och slog mot glaskanten så många år som man skulle få gå ogift.

TROLOVNINGEN

Under äldre tider var trolovningen den egentliga bekräftelsen på att man var ett par, och att avtal hade ingåtts mellan de två släkterna. Trolovningen var en offentlig akt där närmaste släkten närvarade för att kunna vittna om att trolovningen gått rätt till. Trolovningen blev giltigt genom handslag. Enligt 1734 års lag "bör giftoman med fyra witten när wara, twänne å mannens wägnar, och twänne å hennes. Sker thet annorledes, ware then fästning ogild." Fästning var ett annat ord för trolovning, och det är från det vi har orden fästman och fästmö. Mannen och kvinnan kunde nu dela säng med varandra. Vigseln i kyrkan var än så länge bara en guds välsignelse och gjorde ingen ytterligare juridisk skillnad. Barn som föddes av trolovade föräldrar ansågs inte vara oäkta.

Dessutom var det samma sak att bryta en trolovning som att ta ut skilsmässa. I och med 1734 års lag fanns det dock omständigheter som gjorde att en trolovning kunde brytas;

- 1) Om någon tvingats till trolovning.
- 2) Om man hade en smittsam och obotlig sjukdom så som "spetelska, fallandesot, wettlösa raseri, pockor af lösachtighet, eller wederstyggeliga och stora fel och lyten".
- 3) Om man före eller efter trolovningen begått lägersbrott eller någon gärning som fläckade ner ens goda namn.

I och med 1734 års lag var man dock tvungen att gifta sig i kyrkan för att äktenskapet skulle bli giltigt.

LYSNINGEN

Efter trolovningen var det dags för lysningen. Tre söndagar i rad skulle prästen meddela att paret avsåg att gifta sig, och det var nu andra hade möjlighet att protestera mot vigseln.

Den variant som används inom den anglosaxiska kyrkan (exempelvis i USA och England) där man vid själva vigseln skulle protestera ("speak now or forever hold your peace") har med andra ord aldrig använts i Sverige.

Seden med att ta ut lysning går ända tillbaka till det fjärde laterankonciliet år 1215 (ett kyrkomöte i Rom under påven Innocentius III). Det skulle dock dröja hela tre decennier innan mötets beslut nådde oss i Sverige.

Det var viktigt att man inte tog ut lysning vid fasta (inför påsken) eller advent för då skulle äktenskapet bli olyckligt. Det gjorde dock inget om vigseln inte skedde vid uttalad tid efter lysningen. I vigselboken kan man därför ibland se att det gått lång tid mellan lysningen och själva vigseldatumet.

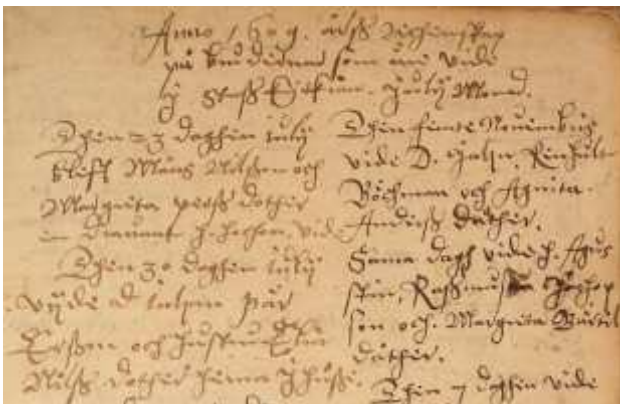
Under perioden 1732-1860 togs det även ut en stämpelavgift för själva lysningssedeln. Prästen angav ofta i vigselboken hur stor denna avgift var, och det står då oftast Charta vid summan (Charta sigillata). Avgiften räknades ut ifrån hur mycket skatt mannen betalade. En hög stämpelavgift skvallrar därför om en rik make.

VIGSELN

Så var det då dags för själva vigseln. Den skedde som regel alltid i kvinnans hemförsamling. Det var först under 1800-talet som det blev vanligt med vit brudklänning, tidigare kunde de vara i olika färger och mönster, till och med svart var förekommande. Brudens kläder visade dessutom på hennes sociala status.

Det var viktigt att bruden inte sydde sin klänning själv, för då skulle hon få gråta lika många tårar som hon sytt stygn i klänningen.

Brudkronan är en tradition som uppstod på 1300-talet. Det var bara de kvinnor som var oskuld (eller jungfru som det kallades förr) som hade rätten att få bära brudkrona. Den traditionen kom sig av att brudkronan var en symbol för Jungfru Maria och hennes kyskhet. Regnade det i brudkronan skulle hon bli rik. Skulle det däremot storma på bröllopsdagen skulle det bli sorg och oro i äktenskapet.

Sveriges äldsta bevarade vigselbok är från Sankt Nikolai i Stockholm och börjar i juli månad 1609.

Craelius skriver 1772; "Vid bröllop, då bruden skall rida till kyrkan, får hon ej hava någon rask och munter häst, utan en gammal och svag, emedan brudehästen skall ej längre därefter trivas eller leva. När bruden kommer hem från kyrkan, skall hon genast innan hon inträder i brudehuset, gå in där maten tillagas, och åtminstone smaka något av varje rätt, på det hon sedermera, under sin levnad, må alltid hava gott förråd på mat."

Vigselringen är en tradition som härstammar från romersk tid då det var en bekräftelse på ingånget avtal. Att bära ringen på vänster hands ringfinger

har vi gjort sedan 1500-talet. Att det blev just det fingret beror på att man under antiken i Egypten trodde att kärleksvenen (vena amores) gick från det fingret direkt till hjärtat.

Förr trodde man att om vigselringen var för liten och trång skulle äktenskapet bli olyckligt. Det innebar också otur om mannen tappade ringen när han skulle sätta den på brudens finger, då skulle han dö ifrån sin brud tidigt. Det kunde även innebära att hans hustru skulle få missfall. Det var också farligt att prova andras vigselringar, för då skulle man aldrig bli gift.

Efter akten i kyrkan väntade fest. Många bröllop lades gärna vid juletid, då det redan fanns mycket mat förberedd och nära och kära släktingar var samlade på gården. Hade bruden god aptit vid bröllopsmåltiden så tydde det på ett långt liv och god hälsa.

Seden med att fira flera dagar i rad, ibland upp till en vecka levde kvar bland bönderna ute på landsbygden. Inne i staden var det annorlunda, enligt Magnus Erikssons stadslag fick festandet inte pågå mer än två dagar. Det är inte heller ovanligt att det förekommer fall i rådhusrätternas protokoll om upprörda grannar som klagat på buller vid bröllopfester inne i städerna. Där låg ju husen väldigt tätt och de som inte var bjudna uppskattade inte alla gånger dessa fester. Då som nu.

Bröllopsnatten skulle som sagt var genomföras första festnatten. Det var viktigt att brudsängen bäddades av en person med "ärbar levnad" och som sedan läste rummet. Då skulle brudens gamla friare inte kunna göra några trollerier med bädden.

Det fanns även magi för att få en hustru att vara trogen. Man klippte av lite av hennes hår utan att hon märkte det, brände det till aska. Sedan strödde man askan över sängkläderna som skulle vara smorda med lite honung vartefter man hade samlag med henne där.

Morgonen efter bröllopsnatten var det dags att ge morgongåvan. Det var en gåva från mannen till kvinnan som skulle tjäna som pension om mannen dog före kvinnan. Det kunde till exempelvis vara mark eller egendom. Helst skulle morgongåvan vara väl tilltagen. Morgongåvan skulle vara uttalad redan innan vigseln enligt 1734 års lag: "Förr wigslen skal han til henne wiss morgongåfwo utfästa, antingen i löst, eller fast, men ej i båda tillika, ehwad han med mö, eller enka, sig gifter."

BORGERLIG VIGSEL

Från och med 1863 blev det tillåtet med borgelig vigsel (så kallat civiläktenskap) mellan svensk kristen och jude. Under 1800-talet växte även de frikyrkliga församlingarna till exempelvis Baptismen. Till en början fanns ett starkt motstånd till Baptismen, det var förbjudet att samlas till gudstjänst och ledde man en sådan kunde man straffas. Detta blev det ändring på 1868, då Baptismen blev accepterad i Sverige. Som en följd av detta blev det 1873 tillåtet med borgerlig vigsel för de som inte tillhörde den svenska kyrkan. 1908 blev så slutligen borgerlig vigsel tillåten för alla som ville ha ett alternativ till kyrklig vigsel.

Även borgerliga vigslar skulle antecknas i svenska kyrkans vigselböcker. Det gjordes dock alltid en anteckning som talade om att det var just en borgerlig vigsel. (Protokoll från borgerliga vigslar kan man hitta i kronofogdearkiven.)

SKILSMÄSSA

Förr var som jag tidigare nämnt ett äktenskap något av en ekonomisk uppgörelse mellan två släkter. Äktenskapet – familjen – blev en trygghet, inte minst för kvinnan. Att vara ensamstående kvinna var inte lätt och kunde leda till svåra levnadsförhållanden. Men brist på kärlek, otrohet eller våld i äktenskapet var tillräckliga orsaker även på denna tid för att söka skilsmässa.

På 1600-talets första hälft kunde man söka skilsmässa om den ena partnern begått äktenskapsbrott eller helt enkelt rymt sin väg. (Går vi ännu längre tillbaka i tiden då Sverige var katolskt var skilsmässa inte tillåtet – äktenskapet ansågs nämligen vara ett heligt sakrament. Var det riktigt illa i förhållandet fanns det dock möjlighet att få flytta isär, men man förblev gifta.)

Från 1660-talet kunde kungen ge tillåtelse till skilsmässa om den ena parten hade försökt mörda eller grovt misshandlat den andre. Mordförsök var tidigare med andra ord inte skäl nog.

I första hand var det prästens uppgift att försöka få paret sams igen genom medling. Lyckades inte detta så togs fallet upp i domkapitlet (kyrkans domstol).

Från och med 1734 lades ansvaret över på de vanliga domstolarna att döma vid skilsmässomål. Det var dock fortfarande domkapitlet som utfärdade själva skiljebrevet. Om prästens medlande inte fungerade, så varnade domstolen först de äkta makarna. Hjälpte inte det så kunde de dömas till böter. Första gången till 25 daler, andra gången till det dubbla. När inget av dessa åtgärder hjälpte kunde det bli tal om skilsmässa.

I 1734 års lag kan vi läsa; " Giör mannen hor, och wil hustrun ej förlåta honom brott sitt, och hafwer hon ej haft sängelag med honom, sedan thet henne kunnigt blef; tå må skilnad i ähtenskapet ske." Att vara otrogen ansågs vara ett så allvarligt brott att det var en godtagbar anledning till skilsmässa. Självklart var resultatet detsamma om hustrun var otrogen. Den som orsakat skilsmässa i äktenskapet genom otrohet fick inte heller gifta om sig förrän den svikna partnern var död eller gift om sig, dessutom behövdes kungens godkännande.

Om skilsmässan genomfördes och äktenskapet upplöstes så blev kvinnan återigen omyndig. Det ledde till att mannen alltid fick ansvaret för barnen. Han ansågs även ha större möjlighet att försörja barnen än den nu omyndiga kvinnan.

LATINSKA ORD

Precis som i övriga kyrkoböcker var det inte ovanligt i äldre tider att prästen skrev vissa nyckelord på latin; här följer några som kan underlätta läsandet av vigselboken:

Carta sigillata	stämpelpapper
Conjugati	vigda
Copulati	vigda
Mensis	månad
Nuptiae	bröllop
Sponsus	brudgum
Viduus	änkling